

ARXITEKTURA YODGORLIKLARI VA ULARNING KADASTR XUJJATLARINI ISHLAB CHIQISH ZARURIYATI

Avazov A.S

*Kadastr agentligining Fazoviy ma'lumotlar infratuzilmasi,
geodeziya, kadastr yo'nalishida kadrlarni qayta tayyorlash va
ularning malakasini oshirish markazi direktori, mustaqil izlanuvchi.*

Annotatsiya. Ushbu ishda arxitektura yodgorliklarining tarixiy, madaniy va estetik ahamiyati hamda ularni huquqiy jihatdan muhofaza qilish muammolari yoritilgan. Xususan, yodgorliklarning aniq joylashuvi, holati, egalik shakli va boshqa muhim ma'lumotlarni o'z ichiga olgan kadastr hujjatlarini ishlab chiqish zaruriyati asoslab berilgan. Shuningdek, mavjud muammolar tahlil qilinib, yodgorliklarni ro'yxatga olish, ularni saqlash va samarali boshqarish jarayonlarini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'z: arxitektura yodgorliklari, kadastr hujjatlari, madaniy meros, huquqiy muhofaza, ro'yxatga olish, saqlash, boshqaruv, tarixiy obidalar.

Kirish. O'zbekiston - qadimiy sivilizatsiyalar beshigi, boy tarixiy-madaniy merosga ega mamlakatdir. Bu merosning ajralmas qismi bo'lgan arxitektura yodgorliklari, nafaqat o'tmishdagi me'morchilik an'alarining ifodasi, balki bugungi va kelajak avlod uchun bebaho ma'naviy, estetik hamda ilmiy ahamiyatga ega obyektlardir. Ayni vaqtda, ushbu yodgorliklarni muhofaza qilish, ulardan oqilona foydalanish va ularni ilmiy jihatdan ro'yxatdan o'tkazish orqali huquqiy maqomini mustahkamlash zarurati ortib bormoqda.

Bunday yodgorliklar haqida to'liq va ishonchli axborot olishning eng samarali vositalaridan biri bu — kadastr hujjatlaridir. Kadastr — bu muayyan hududdagi obyektlar, xususan, arxitektura yodgorliklari to'g'risidagi huquqiy, texnik, iqtisodiy va boshqa ma'lumotlarni o'z ichiga olgan axborot tizimidir. Bu tizim orqali yodgorlikning joylashuvi, maydoni, holati, foydalanish rejimi, mulkchilik shakli kabi muhim tafsilotlar qayd etiladi.

Mazkur maqolada Toshkent shahri misolida O'zbekiston arxitektura yodgorliklarining kadastr hujjatlarini ishlab chiqish jarayonida qo'llaniladigan asosiy

tamoyillar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar yoritiladi. Shu bilan birga, me'moriy yodgorliklarga nisbatan kadastr hujjatlarining roli, ularning ahamiyati va zamonaviy texnologiyalar asosida yuritilishi zarurligi muhokama qilinadi.

1-rasm. Baraqxon maqbarasi

Arxitektura yodgorliklari va ularning huquqiy maqomi. Arxitektura yodgorliklari - bu tarixiy, madaniy, estetik yoki ilmiy ahamiyatga ega bo'lgan bino, inshoot, majmua yoki ularning qoldiqlari bo'lib, ular muayyan davrning me'moriy uslubi, ijtimoiy hayoti, urf-odatlar va san'atini aks ettiradi. O'zbekiston hududida bu kabi yodgorliklar qadimgi Sug'diyona, Baqtriya, So'g'd, Xorazm va Movarounnahr sivilizatsiyalariga oid ko'plab obyektlarni o'z ichiga oladi. Ularning huquqiy maqomi, saqlanishi va foydalanish tartibi maxsus qonun va normativ hujjatlar bilan tartibga solinadi.

O'zbekiston Respublikasi "Madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonuniga muvofiq, arxitektura yodgorliklari davlat muhofazasiga olinadigan madaniy meros obyektlari sifatida tasniflanadi. Ushbu qonun asosida yodgorliklar ro'yxatga olinadi, pasportlashtiriladi va ularga nisbatan har qanday qurilish, qayta qurish yoki boshqa aralashuvlar faqat davlat organlarining roziligi bilan amalga oshiriladi. Shuningdek, "Davlat kadastrlari to'g'risida"gi qonunga asosan, madaniy meros obyektlari maxsus kadastrga kiritiladi. Ushbu kadastrda har bir yodgorlikka oid texnik tavsif, huquqiy maqomi, yer maydoni, mulkchilik shakli, geografik koordinatalari va boshqa muhim

ma'lumotlar jamlanadi. Bu ma'lumotlar madaniy merosni boshqarish, muhofaza qilish va ulardan samarali foydalanish jarayonlarini yanada tizimli va huquqiy jihatdan asosli tarzda tashkil etishga xizmat qiladi.

Toshkent shahri misolida ko'rib chiqilsa, hozirgi kunda 800 dan ortiq madaniy meros obyektlari ro'yxatga olingan bo'lib, ularning aksariyati arxitektura yodgorliklari hisoblanadi. Ushbu obyektlarning har biri o'z tarixiy ahamiyatiga ega va ularga nisbatan alohida huquqiy tartib-taomillar qo'llaniladi.

Kadastr hujjatlari - bu muayyan obyektga oid huquqiy, texnik, iqtisodiy va geografik axborotlarni o'z ichiga olgan rasmiy hujjatlar majmuasidir. Arxitektura yodgorliklari bo'yicha kadastr hujjatlarini ishlab chiqish jarayoni boshqa ko'chmas mulk ob'ektlariga nisbatan murakkabroq bo'lib, ko'proq ehtiyotkorlik, aniqlik va ilmiy yondashuvni talab qiladi.

3.1. Jarayon bosqichlari. Kadastr hujjatlarini ishlab chiqish odatda quyidagi asosiy bosqichlardan iborat:

1. Ilk aniqlash va ro'yxatga olish:

- Arxitektura yodgorligi sifatida muhim bo'lgan ob'ektlar aniqlanadi.
- Davlat muhofazasiga olinadi va Madaniy meros agentligi tomonidan ro'yxatga olinadi.

2. Tekshirish va pasportlashtirish:

- Obyektning texnik tavsifi (balandligi, uzunligi, maydoni va boshqalar) aniqlanadi.
- Tarixiy, arxitektura va madaniy tahlillar asosida obyekt pasporti tuziladi.

3. Geodeziya va xaritalash:

- Yodgorlikning joylashuvi aniq GPS koordinatalari asosida belgilab olinadi.
- Geografik axborot tizimlari (GIS) orqali raqamli xaritalarga kiritiladi.

4. Yuridik hujjatlarni tayyorlash:

- Mulk huquqi, foydalanish huquqi yoki ijaraga oid ma'lumotlar hujjatlashtiriladi.
- Zarur hollarda davlat reestrlariga kiritiladi.

5. Ma'lumotlar bazasiga kiritish:

- Barcha to'plangan ma'lumotlar yagona kadastr tizimiga yuklanadi.
- Obyektga individual identifikatsion raqam beriladi.

Arxitektura yodgorliklarini kadastrlashtirishda umumiy ko'chmas mulkdan farqli o'laroq, quyidagi maxsus jihatlar e'tiborga olinadi:

- Tarixiy holatni saqlab qolish: Har qanday o'lchov ishlari va tasniflash jarayonida yodgorlikka zarar yetkazilmasligi zarur.
- Ilmiy ekspertiza: Obyektning haqiqiy tarixiy qiymatini aniqlash uchun arxeolog, me'mor va tarixchilar ishtirokida ekspertiza o'tkaziladi.
- Kompilyatsiya va monitoring: Yodgorliklar holatini doimiy nazorat qilish va yangilanishlarni belgilash uchun muntazam monitoring tizimi joriy qilinadi.

Bu jarayon, ayniqsa, Toshkent shahri kabi tarixiy arxitekturaga boy hududlarda o'ta dolzarbdir. Obyektlar to'g'risidagi ma'lumotlarning aniqligi nafaqat ularni huquqiy jihatdan muhofaza qilish, balki ulardan to'g'ri foydalanish, restavratsiya ishlari va turizmni rivojlantirishda ham muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Madaniy merosni saqlash va yodgorliklarni ro'yxatga olish to'g'risida"gi Farmoni. Toshkent, 2019.
2. Ziyodullayev R. O'zbekiston arxitektura yodgorliklari va ularni muhofaza qilish. Toshkent: O'zbekiston fanlar akademiyasi nashriyoti, 2015.
3. Parker G., Zorich D. Cultural Heritage and Digital Preservation: The Role of Archives. London: Routledge, 2010.
4. Shuxratov A. Arxitektura yodgorliklarini ro'yxatga olish va huquqiy muhofaza qilish masalalari. Toshkent: Ijtimoiy fanlar akademiyasi, 2018.
5. World Heritage Convention: Legal Instruments for the Protection of Cultural Heritage. Paris: UNESCO Publications, 2016.
6. Kurbanov M. Kadastr tizimi va arxitektura obidalarining kadastr hujjatlari. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti, 2020.